

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми «**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НУШ**»

Виконала:
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
РО-М23з групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Григораш Ірина Василівна

Керівник:
Гудима Наталія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти

Рецензент:
Гордійчук Мар'яна Сидорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	8
1.1. Психолого-педагогічне трактування поняття «культура спілкування»	8
1.2. Психолого-лінгвістичні умови формування культури спілкування молодших школярів	22
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	35
2.1. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках української мови	35
2.2. Експериментальна перевірка запропонованої методики формування культури мовного спілкування молодших школярів.....	52
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена пріоритетними напрямками, визначеними в законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні у 21 столітті, державному стандарті початкової освіти, Концепції Нової української школи, концепції розвитку освіти в Україні у XXI столітті, концепції мовної освіти в Україні, концепції викладання державної мови в українських школах. У цьому контексті особливої ваги набуває мета початкової мовної освіти-формування національно свідомої і духовно багатой мовленнєвої особистості, здатної комунікативно використовувати мовні засоби в різних галузях і видах мовленнєвої діяльності.

Проблему розвитку мовлення учнів висвітлено в працях О. Біляєва, Є. Голобородько, О. Горошкіної, Т. Донченко, П. Кордун, Л. Мацько, В. Мельничайка, Г. Михайловської, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівського, В. Статівки та ін.

Питання культури мовлення, мовної норми й комунікативних якостей мовлення, шляхи формування мовної культури людини завжди були в центрі уваги українських лінгвістів і методистів (Н. Бабич, І. Білодід, О. Біляєв, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, О. Заболотська, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, В. Русанівський та ін.).

Різні аспекти формування мовленнєвої культури школярів відбито в працях таких сучасних дослідників, як М. Вашуленко, Є. Голобородько, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, Г. Сагач, О. Смолинська, Н. Арутюнова, Ю. Жадько, В. Жадько, І. Левяш, О. Федик, Г. Гладіна, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Т. Окуневич, В. Соколова, В. Сьоміна, Т. Петровська, Л. Варзацької, М. Пентилюк, О. Савченко та інших.

Мова є важливою складовою соціально-економічного, науково-технічного і культурного прогресу загалом, що впливає на становлення і розвиток держави, на гідність держави, державність, а також на мовні та комунікативні здібності людини. Сьогодні грамотність мови набуває

соціальної значущості: успіх життя окремої людини залежить не тільки від уміння спілкуватися, а й від ефективності діяльності колективу і благополуччя країни в цілому. Випускник ЗЗСО повинен володіти безліччю навичок і умінь, які дозволять йому зорієнтуватися в дорослому житті і допоможуть в подальшому навчанні. Тому суспільство очікує від школи вирішення педагогічних та виховних завдань, які сприятимуть розвитку компетентної мовної особистості старшокласників. Важлива роль відводиться формуванню мовних навичок спілкування, які допомагають старшокласникам реалізувати себе в різних ситуаціях спілкування.

Пріоритетом державної політики в галузі освіти є формування мовної особистості, самодостатньої, комунікабельної, здатної, готової до спілкування в будь-якій життєвій ситуації і в різних сферах суспільного життя. Виконання цього завдання покращує процес входження учнів в реалії навколишнього життя, сприяє багатогранному самовираженню і самореалізації, формуванню навичок володіння словами, мовами і мовою в різних ситуаціях спілкування. Підготовка людини до швидко зростаючих змін в суспільстві, Підготовка до невизначеного майбутнього за допомогою розвитку творчих здібностей, Підготовка до різноманітного мислення, розвиток вміння працювати з іншими людьми.

Компетентнісний підхід в освіті є актуальною вимогою. Ключем до сучасної освіти є необхідність стати компетентною особистістю, що має на увазі формування в учнів здатності самостійно вчитися, мислити, діяти, робити власний вибір і брати на себе відповідальність. Підхід, заснований на здібностях, забезпечує використання знань в якості інструменту для вирішення життєвих проблем, допомагає молодим людям успішно долати життєві перешкоди і досягати бажаного результату.

Тому необхідно вдосконалювати чинну освітню систему і психологічний підхід, знаходити нові засоби для формування компетентної особистості, розвитку творчих здібностей учнів, підвищення якості та інтенсивності освітнього процесу.

Сьогодні існує особлива потреба в людській взаємодії. Незважаючи на всі відмінності в поглядах, позиціях і установках, вона заснована на принципах комунікації (інтерактивної і монологічної; прямої і непрямой; реальності і уяви; міжособистісної, групової, внутрішньогрупової, міжгрупової міжгрупової; формальної і неформальної; вербальної і невербальної; усної і письмової), співпраці і співтворчості. Однак вчителі не завжди можуть вибудувати роботу з учнями на комунікативній основі, щоб використовувати Освітній діалог як засіб спілкування, навчання і творчого розвитку особистості.

У сучасній лінгвістиці посилюється пошук шляхів формування нормативної української мови студентів, розробки нових технологій і створення ефективних психолого-педагогічних умов. З огляду на вищевикладене, актуальність теми кваліфікованої роботи не викликає сумнівів.

Об'єкт роботи – процес формування культури спілкування молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури спілкування молодших школярів на уроках української мови.

Мета кваліфікаційної роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування культури спілкування молодших школярів на уроках української мови.

Гіпотези дослідження: якщо під час придбання загальноосвітніх навичок впроваджувати науково обґрунтовані і систематично відповідні освітні методики формування культури мовлення, що включають поступове засвоєння основних комунікативних функцій культури мовлення, раціональне використання відповідних методів, технік і засобів розвитку мовлення, належну організацію мовної діяльності, то навчання і мовна діяльність за рахунок побудови систем мовної підтримки і вправ підвищать ефективність оволодіння нормативною промовою молодшими школярами.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Науково обґрунтувати сутність і структуру поняття «культура мовлення учнів початкової школи» і уточнити зміст поняття «культура спілкування».

2. Визначити стандарти, показники і охарактеризувати рівень сформованості культури мовлення у школярів у процесі навчальної діяльності.

3. Визначити педагогічні умови формування мовної культури у школярів у процесі вивчення мови.

4. Створити експериментальну модель, розробити та апробувати методику формування мовленнєвої культури школярів у процесі вивчення української мови.

Для вирішення поставленого завдання були використані такі методи дослідження: теоретичне вивчення й аналіз психолого-педагогічної, мовознавчої та методичної літератури з проблеми дослідження; методи математичної обробки експериментальних даних.

Наукова новизна і теоретична значимість вивчення полягає у створенні науково обґрунтованих лінгвістичних методик формування культури мовлення у молодших школярів, визначенні психолого-педагогічних умов їх реалізації, визначенні етапів і методів навчально-мовленнєвої діяльності, розвитку основних комунікативних функцій культури мовлення.

Практична значимість даного дослідження полягає в певних основних принципах і критеріях відбору мовного матеріалу, який є обраною системою вправ для формування основних комунікативних функцій культури мовлення. Розроблений зміст лінгводидактичної технології може бути використаний учителями початкових класів у практиці навчально-мовленнєвої діяльності з вивчення української мови. Результати даного дослідження допоможуть поліпшити професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів, розробити навчально-методичні матеріали з розвитку мовлення у молодших школярів.

Експериментальна база дослідження: Експериментальне дослідження проводилось на базі Ліськовецької гімназії Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області.

Апробація роботи. Положення і результати дослідження представлено на низці міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях; експериментальному дослідженні на базі закладу освіти та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 н.р. і 2024-2025 н.р.).

Опубліковано наукову розвідку «Психолого-лінгвістичні умови формування культури спілкування молодших школярів в умовах НУШ» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету К-ПНУ (Випуск XX. 2024. С. 72-77).

Структура кваліфікаційної роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 69 джерел. Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок.

ВИСНОВКИ

Загальні висновки та рекомендації підсумовують результати дослідження. Основні з них полягають у такому:

1. Процес формування мовленнєвої культури є ефективнішим, якщо він ґрунтується на психологічних засадах її засвоєння та психолінгвістичних особливостях, тобто на лінгвістичному підґрунті.

2. Уточнено зміст поняття «культура мовлення» як комплексу, що складається із сукупності та системи основних комунікативних ознак, а мовні виражальні засоби добираються відповідно до комунікативної мети, ситуації та загальноприйнятого мовленнєвого етикету і висловлюються правильно, точно і логічно; розуміти її як уміння мовця правильно, точно й логічно висловлюватися.

3. Трактують «комунікативну культуру» як частину культури поведінки людини. Іншими словами, це сукупність форм повсякденної поведінки людини (побут, спілкування з іншими людьми), в яких знаходять зовнішнє вираження моральні та естетичні норми такої поведінки. Культура спілкування ґрунтується на ключових ознаках культури мовлення, таких як правильність, точність, логічність, багатство, виразність, чистота, доречність та емоційність.

4. Вона складається насамперед із системи вправ для оволодіння культурою мовлення, спеціального лінгвістичного забезпечення цього процесу (мовленнєве середовище, позитивне емоційне стимулювання, пізнавальний інтерес, активізація мовленнєвої діяльності) та зразкового мовлення вчителя.

5. У структурі сформованого мовлення дітей молодшого шкільного віку домінують правильна вимова, виразність, збагачення й активізація лексичного складу, оволодіння діалогічними та односкладовими формами. Як свідчать дослідження та експерименти, формування культури українського мовлення підпорядковане таким чотирьом напрямам:

- засвоєння норм сучасної української літературної мови;
- розвиток активних мовленнєвих навичок;
- розвиток навичок діалогічного мовлення;
- розвиток навичок монологічного мовлення.

6. Засвоєння дітьми молодшого шкільного віку основних комунікативних ознак культури мовлення доцільно здійснювати поетапно, враховуючи рівень складності та закономірності засвоєння мовленнєвих умінь і навичок, виокремлюючи три послідовні етапи: елементарно-ознайомлювальний, репродуктивно-діяльнісний, комунікативно-творчий.

7. Як показало дослідження, у процесі формування мовленнєвої культури доцільно використовувати відповідні методи мовленнєвої практики: пояснювально-ілюстративний, імітаційний, репродуктивний, активний, продуктивний і творчий (комунікативний).

8. Зміст мовних матеріалів має відповідати принципам комунікативної цінності, доступності та зв'язності і включати комунікативно-діяльнісний зміст разом із лінгвокультурологічним.

9. На основі аналізу експериментальних даних встановлено, що систематичні й різноманітні за змістом і формою підготовчі вправи та мовленнєві вправи мають забезпечувати активну мотивацію навчальної діяльності, стимулювати пізнавальний інтерес учнів до оволодіння досконалим мовленням, виховувати повагу до української мови як національної, формувати шанобливе ставлення до сучасної української літературної системи та 9. з'ясовано необхідність вироблення в учнів свідомого ставлення до норм, притаманних сучасній українській літературній системі

10. Суть експериментального навчання полягала в розробленні та впровадженні науково обґрунтованої та методично доцільної лінгводидактичної експериментальної методики формування культури мовлення молодших школярів. Ця методика передбачала поетапне засвоєння основних комунікативних ознак культури мовлення, методичне забезпечення

та відповідну організацію навчально-мовленнєвої діяльності.

11. Проведене дослідження дозволило простежити помітні позитивні зміни в оволодінні основними комунікативними ознаками культури мовлення третьокурсниками експериментального класу. Покращився зміст висловлювань, кількість реплік у діалогах і монологів, граматичні форми та багатство мовно-виражальних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 432 с.
3. Бабич Н. Д., Герман К. Ф., Скаб М. В. Культура фахового мовлення. Чернівці, 2006. 496 с.
4. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. *Початкова школа*. 2000. № 8. С. 41–44.
5. Барановська Л. До теоретичних засад формування культури мовлення. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 33–37.
6. Безрукова І. Розвиток мовлення першокласників засобами малих пісенних і речетативних фольклорних форм. *Рідна школа*. 2003. № 6. С. 31.
7. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації хкдожньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підруч. для студ. вищих навч. закл. факульт. дошк. освіти. Київ : Слово, 2006. 304 с.
8. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів. *Початкова школа*. 1991 № 2 С. 23–28.
9. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.
10. Вашуленко М. Комунікативний підхід до засвоєння мови в 2 класі. *Початкова школа*. 1991. № 8. С. 20–24.
11. Вербещук С.В. Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ. 2016. 244 с.
12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
13. Гудзик І. П. Умовно-мовленнєва діяльність та комунікативне використання мовлення в навчанні. *Початкова школа*. 2007. № 8. С. 47–51.

14. Гудима Н. Інноваційні технології навчання української мови та читання в початковій школі : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. 248 с.

15. Гудима Н., Довгань О. Успішна комунікація в освітньому процесі сучасної початкової школи. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, педагогічний факультет, кафедра теорії та методик початкової освіти; редкол.: Н.В. Бахмат, Н.В. Гудима, О.В. Ковальчук. Київ : Міленіум, 2021. Випуск 4. С.33-37.

16. Гудима Н., Ковальчук О. Актуальні питання початкової освіти: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 210 с.

17. Гудима Н., Ковальчук О. Формування правил мовленнєвого етикету молодших школярів у світлі ідей Івана Огієнка та концепції нової української школи. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : науковий збірник. Серія філологічна / [редкол. : Людмила Марчук (гол. ред.), Олег Рарицький (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. XVIII. С. 97-104. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/255918/252996>

18. Гудима Н. В., Ковальчук О. В., Мелекесцева Н. В. Комунікація учасників освітнього процесу як один зі складників у створенні безпечного освітнього середовища в початкових класах. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. В. В. Бурназової. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. № 1. С. 27-37. URL: <https://lbp.ndu.edu.ua/index.php/nz/article/view/1126>

19. Гудима Н., Мелекесцева Н., Ковальчук О. Готовність учителя початкової школи до формування в учнів емоційної грамотності на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобами емоційного спілкування. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : Зб. наук. пр. / КПНУ ім. І. Огієнка;

Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.]. Вип. 29 (2-2020).
 К. : Міленіум, 2020. С. 266-276. URL:
<http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/223116>

20. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). URL:
<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti>

21. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти. 1–2 класи*. Київ : ОСВІТА-ЦЕНТР, 2018. С. 92–121.

22. Дика Н. Поняття культури мовлення учнів. *Дивослово*. 2002. № 2. С. 50–51.

23. Довбенко С.Ю. Формування діалогічної культури майбутніх учителів початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ. 2014. 221 с.

24. Дорошенко С. Основи культури і техніки – усного мовлення. Харків : ОВС, 2002. 144 с.

25. Дубовик С. Аудівання на уроках української мови. *Початкова школа*. 2002. № 3. С. 48–51.

26. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

27. Жовтобрюх М. Культура слова. Київ : Наукова думка, 1988. 254 с.

28. Закон України «Про освіту». (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. ст. 380).

29. Закон України «Про повну загальну середню освіту». (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31. ст. 226).

30. Інноваційні освітні технології в Новій українській школі: монографія / за ред. проф. О.Б. Будник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 100 с.

31. Калмикова Л. О. Мовленнєва діяльність як проблема психолінгвістики. *Психолінгвістика*. 2008. Вип. 2. С. 20–26.
32. Калмикова Л., Марченко Н. Психолінгвістичні й лінгвометодичні підходи до змісту формування у першокласників мовленнєвих умінь і навичок міркувати. *Початкова школа*. 2000. № 5. С. 5.
33. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 174 с.
34. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Кн. 2 : Методика навчання грамоти ; Методика літературного читання. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 255 с.
35. Климова К. Я. Психологічні особливості формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 3. С. 179–184.
36. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. Київ : Вища шк., 1982. 235 с.
37. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
38. Концепція «Нова українська школа». 2016. URL : <https://nus.org.ua/library/>
39. Костенко Т.М., Довгопола К.С. Нова українська школа: формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 176 с.
40. Кравчук Д. М. Писемне мовлення учнів 1-3 класів. Київ : Рад. шк., 1984. 196 с.
41. Культура мови / за ред. Пономарів О. Київ : Довіра, 2000. 170 с.
42. Кутенко Л. О. Особливості роботи над словом. *Початкова школа*. 1990. № 12. С. 17.

43. Ларіонова Н. Електронні освітні ігрові ресурси в освітньому процесі початкової школи : науково-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 96 с.
44. Мазур О. Психологічні аспекти розвитку мовлення учнів. *Рідна школа*. 2003. № 11. С. 74.
45. Мацько Л. І. Культура мови. *Початкова школа*. 1996. № 5. С. 33.
46. Мацько Л. І. Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ, 2003. 462 с.
47. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
48. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). Тернопіль : Астон, 2001. 215 с.
49. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2000. 368 с.
50. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник / Кірик М.Ю., Данилова Л.І. Львів : Світ, 2019. 136 с.
51. Нова українська школа: poradник для вчителя / під заг. ред. Бібїк Н. М. Київ : Плеяди, 2019. 208 с.
52. Пальшкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи практико-орієнтований підхід : дис. ... д. пед. н.: 13.00.04. Одеса, 2009. 427 с.
53. Педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі / за наук. ред. Чабайовської М.І. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2015. 188 с.
54. Петрик О. Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу у мовно-мовленнєвій освіті молодших школярів. *Початкова школа*. 2019. № 6. С. 39-43.

55. Пономарьова К.І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.

56. Порадник з питань організації освітнього процесу в початкових класах закладів загальної середньої освіти. Матеріали інструктивно-методичної наради «Початкова освіта в нових реаліях: досвід, ризики та перспективи». Ужгород, ЗІППО, 2022. 81 с.

57. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 1997. 358 с.

58. Сосюр Фердінанд де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ : Основа, 1998. 324 с.

59. Стаднік В. І. Культура мовлення: формування уявлення про культуру мовлення і культуру спілкування. *Розкажіть онуку*. 2003. № 14-15. С. 33.

60. Типові освітні програми для 1-4 класів НУШ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

61. Типова освітня програма початкової освіти розроблена під керівництвом О.Я. Савченко. 2019 р. URL : <http://sokyryany.osv.org.ua/programi-13-23-01-23-01-2019/>

62. Типова освітня програма початкової освіти розроблена під керівництвом Р.Б. Шияна. 2019 р. URL : <http://sokyryany.osv.org.ua/programi-13-23-01-23-01-2019/>

63. Трунова В. А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь. *Початкова школа*. 1995. № 2. С. 12.

64. Ушмарова В.В. Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 68 с.

65. Федорчук В.В. Педагогічні технології в початковій школі. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко, 2014. 268 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/2085>

66. Федорчук В.В. Освітні технології : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2019. 161 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/5927>

67. Хорошовська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 1997. № 8. С. 14–16.

68. Шумілова І. Новітні технології викладання освітніх галузей у початковій школі : навчальний посібник. Київ, 2023. 248 с.

69. Юкало В. Я. Культура мови : навч. посіб. / за ред. Л. В. Струганець. Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. 231 с.